

УДК 342.761

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.31>

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ВИКЛИКІВ

Бочковой В.О.,
*аспірант кафедри міжнародного та морського права
Міжнародного гуманітарного університету*

Бааджи Н.А.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та морського права
Міжнародного гуманітарного університету*

Бочковой В.А., Бааджи Н.А. Обмеження цифрових прав людини в умовах сучасних правових викликів.

Стаття присвячена аналізу нової категорії прав, яку спеціалісти правознавці відносять до четвертого покоління прав, що безпосередньо пов'язано із стрімким розвитком новітніх технологій, а також продиктовано значними змінами в правовідносинах, що склалися на теперішній час, а також із появою нових форм бізнес-діяльності та виникненням певної інформаційної асиметрії і різкого зростання онлайн-життя, яке все більше потребує правового врегулювання. Дані чинники впливають на збільшення та інтенсифікацію викликів як для міжнародного так і для національного права. В статті аналізуються можливі ризики пов'язані із порушенням таких важливих цінностей, як свобода вираження, справедливість, верховенство права, що призводить до загрози порушення прав людини в інформаційному просторі та неможливості їх захисту через нестачу правової визначеності та відсутності юридичної. Тому автором надається певні варіанти вирішення питання щодо врегулювання питання захисту цифрових прав людини.

У статті досліджуються цифрові права людини та особливості їх обмеження в умовах сучасних правових викликів. Зважаючи на зростаючу залежність суспільства від інформаційних технологій, захист цифрових прав стає ключовим аспектом забезпечення базових свобод громадян. Розглядаються основні міжнародно-правові документи, які регулюють цифрові права, такі як Європейська конвенція з прав людини, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.

Особлива увага приділяється умовам дерогації цифрових прав під час надзвичайних ситуацій, зокрема, в контексті військової агресії РФ проти України. Аналізуються основні форми порушень цифрових прав, включаючи обмеження доступу до Інтернету, цензуру, порушення конфіденційності, дезінформацію та пропаганду. У статті підкреслюється необхідність дотримання принципів законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості при обмеженні цифрових прав для забезпечення балансу між національною безпекою та збереженням основних прав людини. Надається авторське визначення терміну «цифрові права».

Ключові слова: права людини, цифрові права, інформаційні права, воєнний стан, цифрове та інформаційне середовище, четверте покоління прав людини, мережа Інтернет, стандарти прав людини.

Bochkovoy V.A., Baadzhy N.A. Restriction of digital human rights in the context of contemporary legal challenges.

The article is dedicated to the analysis of a new category of rights, which legal specialists refer to as the fourth generation of rights. This is directly related to the rapid development of new technologies and significant changes in legal relations that have emerged at present, as well as the emergence of new forms of business activities and certain information asymmetry, and the sharp increase in online life, which increasingly requires legal regulation. These factors influence the increase and intensification of

challenges for both international and national law. The article analyzes the possible risks associated with the violation of such important values as freedom of expression, justice, and the rule of law, leading to the threat of human rights violations in the information space and the inability to protect them due to the lack of legal certainty and the absence of legal frameworks. Therefore, the author provides certain options for resolving the issue of protecting digital human rights.

The article explores digital human rights and the specifics of their restriction in the context of contemporary legal challenges. Given society's increasing dependence on information technologies, the protection of digital rights is becoming a crucial aspect of ensuring citizens' fundamental freedoms. The main international legal documents regulating digital rights, such as the European Convention on Human Rights, the Universal Declaration of Human Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights, are examined. Special attention is given to the conditions for derogating digital rights during emergencies, particularly in the context of the Russian Federation's military aggression against Ukraine. The main forms of digital rights violations are analyzed, including Internet access restrictions, censorship, privacy breaches, disinformation, and propaganda. The article emphasizes the necessity of adhering to the principles of legality, necessity, proportionality, and temporariness when restricting digital rights to ensure a balance between national security and the preservation of fundamental human rights. An authorial definition of the term "digital rights" is provided.

Key words: human rights, digital rights, information rights, martial law, digital and information environment, fourth generation of human rights, the Internet, human rights standards.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де цифрові технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, питання захисту цифрових прав людини набуває особливої актуальності. З розвитком інтернету, соціальних мереж та інших цифрових платформ, право на приватність, свободу слова та доступ до інформації стали основоположними елементами демократичного суспільства. Проте, в умовах надзвичайного стану, викликаного кризовими ситуаціями, такими як пандемія, терористичні загрози, громадські заворушення або природні катастрофи, держави часто вдаються до тимчасових обмежень цих прав для забезпечення національної безпеки та громадського порядку.

Ключові аспекти актуальності включають наступне: зростання використання технологій і вразливості – зі збільшенням використання цифрових технологій зростає і вразливість до кіберзлочинів, дезінформації та інших загроз, що вимагає ретельного балансування між забезпеченням безпеки та збереженням основоположних прав людини.

Необхідність врегулювання цифрових прав людини продиктована самим життям, а саме сучасними викликами, які значним чином вплинули на переосмислення важливості правового закріплення нової категорії прав, так зване четверте покоління прав людини – інформаційні права.

Один із значних викликів – глобальна пандемія COVID-19, яка спричинила впровадження надзвичайних заходів у багатьох країнах, включаючи обмеження цифрових прав, що підкреслило необхідність адекватного правового регулювання в цій сфері.

Зростання авторитарних тенденцій, як наприклад у деяких країнах спостерігається тенденція до посилення контролю над інформаційним простором, що включає обмеження свободи слова та доступу до інформації під приводом національної безпеки.

Незважаючи на надзвичайні ситуації, держави повинні дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, що робить дослідження цієї теми вкрай важливим для забезпечення дотримання правових норм та захисту прав громадян.

Виникають складні етичні та правові питання щодо меж допустимого втручання у приватне життя громадян та правомірності обмежень цифрових прав в умовах надзвичайного стану.

З появою нових технологій, таких як штучний інтелект та інтернет речей, постає необхідність у розробці нових правових механізмів для захисту цифрових прав.

Вивчення обмежень цифрових прав людини під час сучасних викликів, або часто це пов'язують із надзвичайним станом - є критично важливим для розуміння того, як забезпечити баланс між національною безпекою та захистом прав людини. Це дослідження сприятиме розробці ефективних правових інструментів, які дозволять державам адекватно реагувати на кризові ситуації, не порушуючи при цьому основоположних прав своїх громадян.

Стан опрацювання проблематики. У сучасному науковому та правовому дискурсі все більше уваги приділяється темі цифрових прав людини та їх захисту в умовах надзвичайного стану. Нижче наведено огляд основних напрямків досліджень та ключових публікацій з цієї теми.

У сфері захисту приватності та персональних даних: Zuboff, S. (2019). «The Age of Surveillance Capitalism»; Kuner, C., Bygrave, L.A., & Docksey, C. (2020). «The Handbook on Data Protection Law. У сфері етичних аспектів обмеження цифрових прав: Floridi, L. (2014). «The Onlife Manifesto: Being Human in a Hyperconnected Era; Morozov, E. (2011). «The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom».

Безпосередньо проблемі обмеження прав людини в Україні в умовах воєнного стану свої роботи присвятили, зокрема, Ю.О. Фігель [3], О.В. Білоскурська та М.Д. Федорчук [4], С.О. Кузніченко [5], А.С. Славко [6], І.М. Проць [7], А.В. Левченко [9].

Разом з тим, у сучасній науці майже відсутні теоретичні моделі, які пропонували б дослідження захисту цифрових прав людини, а аналізуючи західні дослідження можна зрозуміти, що тема обмеження цифрових прав людини під час надзвичайного стану є актуальною та багатогранною. Вона охоплює правові, етичні, соціальні та технологічні аспекти, що потребує міждисциплінарного підходу для розробки ефективних рішень та політик.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз обмежень цифрових прав людини під час надзвичайних ситуацій, а також є висвітлення проблеми правомірності встановлення обмежень цифрових прав людини на прикладі обмежень в умовах воєнного стану в Україні, насамперед з позиції юридичної визначеності.

Виклад основного матеріалу. З поширенням інтернету та цифрових технологій виникає новий вимір прав людини – цифрові права. Цей термін охоплює основні свободи та права, які традиційно захищаються в фізичному світі, але тепер в цифровому контексті. Цифрові права людини стають дедалі важливішими у сучасному суспільстві, де велика частина нашого життя відбувається онлайн.

Щодо визначеного поняття, то його досі не закріплено в жодному міжнародно-правовому документі.

В більшості випадків визначення прав людини онлайн зводиться до застосування поняття “цифрові права”, але в українському законодавстві цей термін так і не отримав закріплення. На думку авторів Гололобова Є. та Міна А. цифрові права – це система норм і правил поведінки, яка закріплює права і свободи людини щодо належного доступу і використання електронних пристроїв, можливості створення, використання і публікацію цифрових творів, а також комунікаційних мереж, зокрема, мережі Інтернет [6].

Так автор даного дослідження визначає цифрові права людини як це сукупність прав і свобод, які захищають індивідуумів у цифровому середовищі (право на доступ до Інтернету, на комунікацію, на багатоманітність і свободу контенту, на цифрову ідентичність, на набуття цифрових навичок, на доступність і надійність цифрових технологій тощо).

Цифрові права – є сучасним проявом інформаційних прав, які в Україні захищені статтями 31, 32, 34 Конституції України.

У Європейському просторі ідея просування цифрових прав поступово виходить на рівень загальноєвропейських декларацій, метою чого є їх подальше конституційне закріплення. Найбільш розвиненим юридичним елементом цієї категорії прав є право на захист персональних даних.

За останні 10 років більшість цифрових прав та свобод людей уже мають гарантії захисту, які закріплюються чинними міжнародними актами, проте науковці вважають такий захист є недостатній, через брак правозастосовної практики, яка б закріплювала правові гарантії (наприклад ті, що містилися б в рішеннях міжнародних судів) [6].

Щодо міжнародних стандартів цифрових прав людини, то певні положення містяться у таких міжнародно-правових документах, як Загальна декларація прав людини, яка охоплює право на приватність та свободу вираження поглядів відповідно, що також застосовується до цифрового середовища.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, статті 17 та 19 якого регулюють право на приватність та свободу вираження поглядів.

Досі одним із важливіших дієвих інструментів захисту прав людини є – Європейська конвенція з прав людини; стаття 8 охоплює право на повагу до приватного і сімейного життя, а стаття 10 – право на свободу вираження поглядів, а стаття 15 за виняткових обставин надає урядам

держав-учасниць можливість у тимчасовий, обмежений і контрольований спосіб відступити від свого зобов'язання забезпечити певні права та свободи відповідно до Конвенції [7].

Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенція 108) є першим міжнародним документом, який регулює захист персональних даних.

Загальний регламент про захист даних Європейського Союзу (GDPR) – встановлює стандарти для захисту персональних даних у цифровому середовищі.

Будапештська конвенція (Кіберзлочинна конвенція) – конвенція Ради Європи, яка є першим міжнародним договором, який спрямований на боротьбу з кіберзлочинністю, встановлюючи стандарти для національного законодавства та міжнародної співпраці у цій сфері.

Резолюція ООН про право на приватність у цифровому віці – закликає держави забезпечувати дотримання прав людини в цифровому середовищі, зокрема права на приватність.

Ще одним важливим міжнародним актом є резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.2018 р. (A/RES/73/179 – Право на недоторканність приватного життя в цифрову епоху), у якій, зокрема у частинах 2 і 3, вкотре визнається глобальний і відкритий характер Інтернету та стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій як однієї з рушійних сил прискорення прогресу в галузі розвитку та підтверджує, що права, якими люди володіють за межами Інтернету, включаючи право на недоторканність приватного життя, повинні захищатися у тому числі й в Інтернеті [9].

Зважаючи на велику залежність сучасного суспільства від інформаційних технологій, можливість обмеження цифрових прав людини сьогодні вимагає оцінки таких обмежень перш за все з позиції верховенства права. Це особливо важливо в умовах нових викликів, з якими стикається цивілізована світова спільнота сьогодні – це й глобальна пандемія, й терористичні загрози, а також військова агресія РФ проти України.

Відомо, що фундаментальні права і свободи людини є універсальними, непорушними і не можуть «звужуватись» в залежності від волі держав, зміни влади, форми правління, введення «нових» законів тощо.

Згідно ст. 3 Конституції України, держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а забезпечення та утвердження прав і свобод людини є її головним обов'язком. Активне впровадження цифрових та інформаційних технологій у повсякденне життя сприяло розвитку категорій цифрових і інформаційних прав людини та діджиталізації суспільства. Цифрове та інформаційне середовища створили нові світи, де суспільні відносини з реального світу переносяться у віртуальний [1].

Саме неврегульовані в правовому полі обмеження цифрових прав і призвели до необхідності вважати цифрові права тотожними із іншими правами людини, адже під час, наприклад, воєнного стану наряду із традиційними правами людини обмеження зазнають і доволі нові права, такі як цифрові права людини. Ці обмеження можуть проявлятися у різних формах: обмеження доступу до Інтернету (відключення або значне зниження якості інтернет-зв'язку в певних регіонах; блокування соціальних мереж, вебсайтів або онлайн-платформ, що може обмежувати доступ до інформації); цензура та контроль контенту (фільтрація або видалення контенту, який може вважатися небажаним або шкідливим з точки зору влади); вимоги до інтернет-провайдерів та платформ щодо видалення певної інформації або обмеження її поширення; порушення конфіденційності та збирання даних (невиправдане збирання особистих даних користувачів без їхньої згоди, використання шпигунських програм для стеження за громадянами); атаки на інформаційну інфраструктуру (кібернапади на інтернет-ресурси, що можуть порушити роботу сайтів, баз даних та інших важливих систем); дезінформація та пропаганда (поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою дезінформації громадськості, використання ботів та фейкових акаунтів для впливу на громадську думку); обмеження свободи слова (притягнення до відповідальності осіб за висловлювання, зроблені в Інтернеті, блокування платформ, які використовуються для висловлення думок та обміну інформацією); порушення прав на освіту та інформацію (відсутність доступу до онлайн-ресурсів для навчання або роботи, блокування доступу до міжнародних джерел інформації).

Так, ст. 8 «Заходи правового режиму воєнного стану» Закону України «Про правовий режим воєнного стану» надає військовому командуванню та військовим адміністраціям (у разі їх утворення) повноваження запроваджувати низку заходів в межах допустимих тимчасових обмежень

прав людини, зокрема інформаційних прав, закріплених ст. 31, 32, 34 Конституції України. Обмеження прав людини негативного характеру, якими є право на повагу до приватного і сімейного життя та право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31, 32 Конституції України) [2], але в даному випадку не визначено межі обмежень цих прав, отже ставиться під сумнів оцінка правомірності їх застосування.

Невизначеним сьогодні в умовах надзвичайного стану також є питання щодо пропорційності обмеження нових неконституціоналізованих інформаційних прав, які досі не мають визначених юридичних меж, хоча очевидно можуть обмежуватися заходами правового режиму воєнного стану, як, приміром, ключове з «цифрових прав» – право на доступ до Інтернету.

Міжнародне право передбачає обмеження цих прав на засадах верховенства права, зокрема законності і юридичної визначеності, згідно із легітимною метою, припустимою в демократичному суспільстві та наявною необхідністю застосування певних обмежень.

Наприклад, право кожної людини на вільне вираження своїх поглядів згідно Міжнародного пакту про громадянські і політичні права нерозривно пов'язане з можливістю законного обмеження задля «охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» (ст. 19). Водночас, відповідно до ст. 4 Пакту «під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується» держави можуть відступати від своїх зобов'язань щодо прав людини, керуючись легітимною метою, яка в таких умовах багато в чому збігається з метою обмежень, визначеною у ст. 19, яка в свою чергу зумовлена надзвичайними потребами збереження життя нації.

Якщо звернутись до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, то у п. 1 ст. 15 викладені три умови для правомірного відступу від зобов'язань: 1. відступ від зобов'язань повинен мати місце під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; 2. заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища; та 3. заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом [5].

У такому разі, кожне запровадження державою додаткових обмежень прав людини, зумовлених не тільки воєнним станом, а й іншими надзвичайними умовами, вимагатиме застосування принципу співмірності впроваджених заходів із метою, юридичною визначеністю та інших вимог міжнародного права.

Кожне запровадження обмежень прав людини, зумовлених надзвичайними умовами, вимагатиме оцінки з позицій співмірності їх з метою, юридичної визначеності та інших вимог верховенства права.

Тобто обмеження цифрових прав людини це система принципів морально-етичного і формально-юридичного характеру, що включає такі обов'язкові елементи, як передбаченість законом; обґрунтованість і легітимність мети обмежень; баланс публічних і приватних інтересів; пропорційність (домірність) обмежень; спрямованість на забезпечення основоположних цінностей суспільства; повага до свободи й гідності людини; відповідність іншим засадам верховенства права, зокрема принципам недискримінації (за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження), справедливості, захищеності тощо.

Висновки. Попри нестачу врегульованості застосування державами обмеження цифрових прав людини, Європейська конвенція з прав людини надає важливі інструменти для захисту цифрових прав людини навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Право держави на дерогацію від своїх зобов'язань по захисту прав людини має здійснюватися відповідно до принципів законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості. Військова агресія РФ проти України підкреслює важливість дотримання цих принципів для збереження основних прав і свобод громадян навіть у найскладніших умовах.

Оскільки, єдиного міжнародно-правового акту, який би закріплював основні цифрові права людини, а також механізми їх захисту, ще не прийнято. Отже, більшість цифрових прав закріплені у різноманітних резолюціях Ради ООН з прав людини, і потребують систематизації у єдиний кодифікований акт – Декларацію цифрових прав людини із подальшим поштовхом для розробки «Конвенції про захист цифрових та інформаційних прав людини», яка б містила практичні і дієві механізми захисту цифрових прав людини. З кожним днем потреба у такому акті зростає, а за кілька десятків років без нього неможливо буде уявити еталон демократичного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.07.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р., № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.08.2024).
3. Digital Democracy with a Purpose. Lisbon Declaration. URL: <https://www.lisbondeclaration.eu/> (дата звернення: 27.07.2024).
4. Mathiesen K.: Human Rights for the Digital Age, *Journal of Mass Media Ethics*, 29(1), 2014, 2–18. URL: https://www.academia.edu/31963932/Human_Rights_for_the_Digital_Age (дата звернення: 27.07.2024).
5. Бааджи Н.А. До питання законності дерогації прав людини: умови правомірності згідно практиці ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. – № 9. – С. 593–596.
6. Гололобова Є., Міна А. Цифрові права українців або Декларація цифрових прав людини. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t/> (дата звернення: 27.07.2024).
7. Застосування статті 5 Європейської Конвенції з прав людини під час війни: Інформаційна довідка розроблена експертно-консультативною групою Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://rm.coe.int/-5-upd/1680a8eb68> (дата звернення: 29.07.2024)
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_004. (дата звернення: 29.07.2024).
9. Право на недоторканність приватного життя в цифрову епоху: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.2018 р. № 69/166 . URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/73/179> (дата звернення: 29.07.2024).
10. Проць І.М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльноаналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.